

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

вступлення людства в нову фазу розвитку, пов'язану з становленням інформаційного суспільства. Питання формування та розвитку глобального інформаційного суспільства знаходяться в фокусі світової політики.

На етапі глобалізації інформаційного протистояння відбувається в інформаційному просторі, який відрізняється глобальним характером, практично неограниченим обсягом інформаційних ресурсів, можливістю їх копіювання та практично миттєвим переміщенням на великі відстані. Інформаційний простір має тісну зв'язь з світовими геополітичними процесами, оскільки боротьба геополітичних суб'єктів за досягнення інформаційного переважання стає основним напрямком сучасної геополітичної конкуренції.

Ключові слова: безпека, інформаційне суспільство, геополітика, глобалізація, держава, політична система.

phase of its development associated with the formation of the information society. The formation and development of the global information society is in the focus of world politics.

At the stage of globalization, information confrontation occurs in the information space, which is characterized by a global nature, an almost unlimited number of information resources, and the ability to copy and transfer them over huge distances almost instantaneously.

The information space has a close connection with world geopolitical processes, since the struggle of geopolitical actors to achieve information superiority is becoming the main direction of modern geopolitical competition.

Key words: security, information society, geopolitics, globalization, state, political system.

УДК 342.15

ШЕМАЄВ Володимир Миколайович

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРОТИСТОЯННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ РЕФЛЕКСИВНОГО УПРАВЛІННЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Постановка проблеми. Сучасна війна – це війна цінностей, наративів, війна за громадську думку та емоції, війна, що використовує інформацію як зброю. Дезінформація, пропаганда, фейки, вербальне озброєння та

розброєння, лінгвістична агресія та лінгвістичний збиток, інформаційне гетто, мова ворожнечі тощо – це інструменти військового протистояння з боку РФ проти України та всього цивілізованого світу.

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society, state

---

В Україні 15 жовтня 2021 року РНБО затвердила «Стратегію інформаційної безпеки України», де головною стратегічною метою визначено протидію дезінформації, маніпулятивній інформації, а також інформаційним операціям та атакам іноземних країн, спрямованим на повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини [1].

Для України в умовах гібридної війни з боку РФ набуває наукової та практичної актуальності загальна проблема дослідження та розроблення методів інформаційного протиборства з урахуванням рефлексивного управління процесами прийняття рішень у сфері безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми захисту інформаційного простору України розглядалися в наукових працях М. Биченка, В. Горбуліна, І. Замаруєвої, А. Кузьменка, О. Литвиненка, В. Остроухова, В. Петрика, В. Петрова, Г. Почепцова, Т. Таран, В. Толубка, А. Рося тощо [2–10; 13]. Значний доробок у розвиток теорії та практики інформаційної безпеки держави зроблено фахівцями наукової школи Національної академії СБ України.

Проте недостатньо дослідженим у працях із проблем інформаційного протиборства є питання імплементації в цю сферу рефлексивного управління, завданням якого є формування суб'єктом управління бажаної

для нього структури інформованості об'єкта управління, при якій вектор дій об'єкта забезпечує максимальне значення цільової функції суб'єкта управління.

Мета. Обґрунтування теоретичних та практичних передумов застосування рефлексивного управління в процесі здійснення інформаційного протиборства в умовах гібридної війни з боку РФ проти України.

Виклад основного матеріалу. Під *інформаційним протиборством* (далі – ПП) розуміється суперництво окремих людей, соціальних груп, державних чи міждержавних структур, країн або блоків країн в інформаційному просторі шляхом комплексних впливів на ті або інші суспільні відносини для встановлення контролю чи заволодіння життєво важливими ресурсами супротивника. Таке протиборство відбувається для вирішення певних цільових завдань з урахуванням наявних можливостей (сил і засобів) його учасників [11]. Загальною метою ПП є вирішення суперечностей із розподілу владних повноважень шляхом захоплення й утримання керівних позицій в інформаційному просторі, тобто якісної зміни ролей і функцій учасників конфлікту.

Основні завдання ПП визначимо як: здійснення цілеспрямованого впливу на людську свідомість і поведінку; досягнення переваг і безумовного лідерства в інформаційному просторі; створення сприятливих умов для переходу існуючої соціально-політичної системи до нової форми суспільних відносин.

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

Об'єктами ІІ можуть бути будь-які компоненти інформаційного простору, володіння або користування якими становить предмет особистих, суспільних чи державних інтересів. Зокрема, це індивідуальна та масова свідомість; соціально-політичні системи й процеси; інформаційна інфраструктура.

До суб'єктів ІІ можуть належати держави, їхні союзи й коаліції; міжнародні організації; протизаконні угруповання, зокрема й озброєні формування, організації терористичної, екстремістської, радикальної політичної чи релігійної спрямованості; транснаціональні корпорації, зокрема й медіакорпорації; окремі особи й соціальні групи тощо.

Слід зазначити, що за допомогою ІІ можуть бути реалізовані дві альтернативні за напрямом функції, зокрема:

1) *деструктивна функція* – полягає в руйнації системи політичних відносин, деформації соціальної структури, загостренні соціально-політичної боротьби та поширенні практики застосування силових методів і засобів для досягнення політичних цілей в інформаційному просторі;

2) *конструктивна функція* – полягає в узгодженому, компромісному вирішенні суперечностей щодо перерозподілу владних повноважень і функцій політичного керівництва в інформаційному просторі за допомогою механізмів, що виключають необхідність застосування силових методів і засобів.

Як сучасна форма соціальних конфліктів ІІ відбувається майже в

усіх сферах життєдіяльності. Так, інформаційне протиборство є основною формою регулювання зовнішньо- і внутрішньополітичних відносин. За допомогою ІІ реалізується функція інформаційного стримування – управління кризовими ситуаціями шляхом превентивних інформаційних впливів на населення в зонах можливого виникнення конфлікту й ін.

Найважливішою сферою ІІ у сучасному світі є зовнішня і внутрішня конкурентна боротьба, за якої взаємодія учасників протиборства в інформаційному просторі умовно розподіляється на такі стадії [11]:

– *стадія мирного співіснування* (на цій стадії може відбуватися зародження конфліктної ситуації);

– *стадія зіткнення інтересів* (відносини суб'єктів продовжують розвиватися за законами мирного співіснування, але загасити конфліктну ситуацію, що проявилася, можуть тільки скоординовані спільні зусилля всіх її учасників);

– *стадія конфронтації* (вирішення конфлікту інтересів на умовах одного з учасників неминуче призводить до значних втрат для інтересів інших, причому повернення до мирного співіснування можливе не стільки за взаємною згодою конфліктуючих сторін, скільки під впливом зовнішнього фактора, наприклад, посередника або арбітра);

– *стадія війни* (крайня форма реалізації суперечливих інтересів в інформаційному просторі).

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society, state

---

Концепції інформаційного протиборства базуються на теорії інформаційного управління, яку створено значно раніше. Розглянемо місце та роль інформаційного управління серед інших типів управління. Класифікувати типи управління можна з урахуванням особливостей тих компонентів об'єкта управління (точніше, його моделі), на які здійснюється вплив при використанні управління певного типу:

– *інституціональне управління* (спрямоване на зміну припустимих множин дій і результатів дій. Є найжорсткішим і полягає в тому, що суб'єкт управління цілеспрямовано обмежує множини можливих дій і результатів діяльності об'єкта управління. Такі обмеження можуть здійснюватися явними або неявними впливами – правовими актами, морально-етичними нормами тощо);

– *мотиваційне управління* (спрямоване на зміну цільової функції. Є «м'якішим», ніж інституціональне, і полягає в цілеспрямованій зміні цільової функції об'єкта управління. Такі зміни можуть відбуватися внаслідок введення системи штрафів і/або заохочень за вибір певних дій і/або досягнення визначених результатів діяльності);

– *інформаційне управління* (спрямоване на зміну інформації, яку об'єкт управління використовує при прийнятті рішень. Є «найм'якішим» (непрямим) порівняно з інституціональним і мотиваційним типами управління. Інформаційне управління – це процес розроблення та реалізації управлінських рішень у ситуації,

коли управляючий вплив має неявний, прихований характер і спрямований на формування в об'єкта управління такого інформаційного уявлення про ситуацію, на основі якого об'єкт управління ніби «самостійно» приймає бажане з точки зору суб'єкта управління рішення та обирає відповідну лінію своєї поведінки. Модель інформаційного управління наведено на рис. 1.

Останніми роками інформаційна складова вектора управління використовується все більше. Це зумовлено такими основними чинниками:

- потребою в «м'якому» управлінні як найменш помітному;
- результатами досліджень із психології поведінки людини;
- розвитком засобів і технологій інформаційного впливу, зокрема мережі «Інтернет» [12; 13].

Інформаційне управління як потужний засіб впливу має низку переваг, а саме:

- прихованість, що суттєво ускладнює виявлення факту інформаційного впливу та джерела цього впливу;
- висока вибірковість і водночас практична відсутність обмежень впливу;
- легка адаптація, швидка перебудова методів і засобів впливу залежно від обставин;
- можливість оперативної концентрації зусиль у визначений час на певному об'єкті, регіоні, соціальній групі;
- невеликі витрати на розроблення та реалізацію управлінських рішень.

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

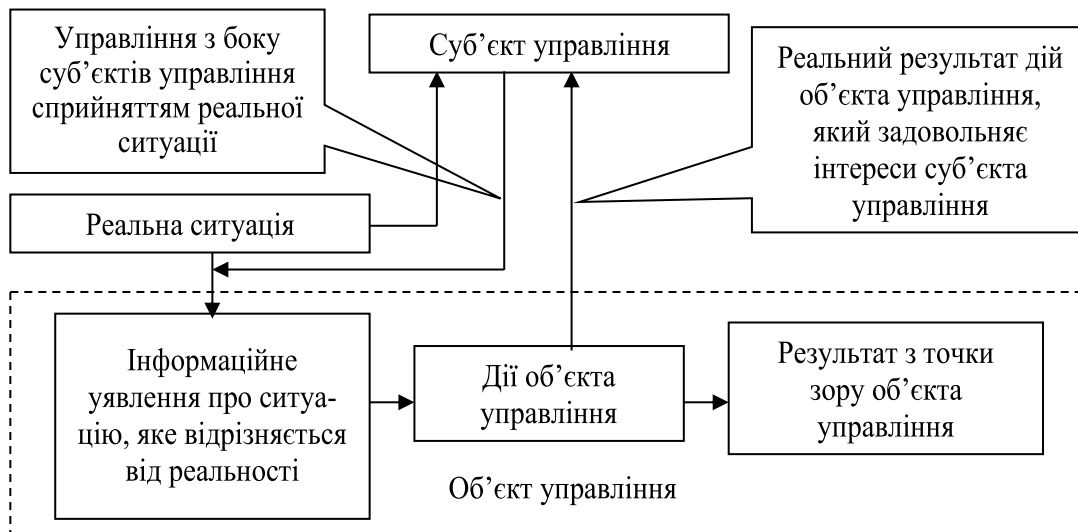

Рисунок 1 – Модель інформаційного управління [11]

Інформаційне управління можна класифікувати на види за об'єктами, про які надається інформація:

– інформаційне регулювання – цілеспрямований вплив на інформацію про стан природи;

– активний прогноз – цілеспрямоване повідомлення про майбутній стан об'єкта;

– рефлексивне управління – цілеспрямований вплив на прийняття рішень з урахуванням психологічних характеристик людини.

Рефлексивне управління, як теорія, у своєму розвитку пройшло чотири періоди: дослідницький (з початку 1960-х років до кінця 1970-х); практично орієнтований (з кінця 1970-х до початку 1990-х); психолого-педагогічний (з початку та до середини 1990-х); психосоціальний (розпочався наприкінці 1990-х).

Широке розгортання цих досліджень значною мірою спричинене розробленням фахівцем США В. Лефевром оригінальних ідей у

зв'язку з потребами великих проєктів у військовій сфері [12]. Рефлексія в її традиційному філософсько-психологічному розумінні – це здатність встати в позицію «спостерігача», «дослідника» або контролера по відношенню до свого тіла, своїх дій, своїх думок. В. Лефевр розширив таке розуміння рефлексії і запропонував вважати, що рефлексія – це також здатність встати в позицію дослідника по відношенню до іншого суб'єкта, його дій і думок. Таке ширше розуміння рефлексії дає змогу визначити цілісний предмет дослідження та виявити рефлексивні процеси як відособлений феномен, який визначає специфіку взаємин «об'єкт – дослідник».

Головною заслугою В. Лефевра є те, що він вивів поняття рефлексії з філософії в загальносистемне міждисциплінарне поле, що було пов'язано, передусім, із введенням понять: «рефлексивна система», «ранг

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society, state

---

рефлексії» тощо. Сформувався рефлексивний підхід, а створювані ним засоби проходили апробацію в наукових дискусіях, експериментальних і практичних роботах.

Нині в дослідженнях на перший план виходять конкретні суб'єкти з власними суб'єктивними світами, які необхідно підтримувати в гармонії з використанням нормативних уявлень і моделей. Процес передачі підстав для прийняття рішень одним із супротивників іншому В. Лефевр запропонував визначити як «рефлексивне управління». Рефлексивний підхід використовується сьогодні в різних сферах [11].

Заслуговує на увагу огляд воєнних аспектів рефлексивного управління у праці іншого фахівця США Т. Томаса з дослідження іноземних збройних сил [14], який визначив, що найперспективнішою сферою застосування рефлексивного управління є його використання для впливу на процеси прийняття рішень на державному рівні шляхом ретельно підготовленої інформації.

Погоджуючись у цілому з розглянутим підходом, слід зробити деякі уточнення. *По-перше*, у реальному конфлікті рефлексивне управління базується на двох формах рефлексії (розгорнутій та швидкій). Найбільших результатів у цьому напрямі досягнуто у сфері математичної психології. У 90-х роках погляд на рефлексію значно розширився. У працях американських психологів Дж. Адамса-Веббера, В. Лефевра, Л. Міллера, К. Поппера, А. Раппопорта, Ю. Шрей-

дера стверджується, що в психіку людини вбудовано ще при народженні інформаційний процесор, функцією якого є автоматична генерація себе та інших сумісно з їхнім суб'єктивним світом [15]. Робота цього процесора породжує специфічний спектр реакцій, які здійснюються дуже швидко (1–2 мілісекунди), свідомість їх практично не контролює. Ця форма рефлексії, на відміну від традиційної (розгорнутої), визначена як швидка (fast reflexion).

По-друге, необхідно визначити умови переходу від однієї форми рефлексії до другої. *По-третє*, деякі моделі мають велику пояснювальну силу, але завдання формалізації будь-якої психологічної реальності з використанням лише біполярної оцінки ситуації може завести дослідника у глухий кут. Причиною цього є те, що головною складовою розглянутого рефлексивного механізму є система цінностей, інтересів людини, яка формує його інтенції. Від якості цієї системи також залежить адекватність оцінювання суб'єктом зовнішнього впливу й особистих очікувань наслідків від нього, але ці питання в підході В. Лефевра зовсім не розглянуто.

Як ілюстрацію застосування рефлексивного підходу в гібридній війні з боку РФ розглянемо інформаційні інструменти впливу РФ із метою дестабілізації ситуації на європейському континенті.

Зусилля РФ із дестабілізації ситуації на європейському континенті спрямовано далеко за межі пострадянського простору. Якщо в Грузії та Україні Кремль вдався до реалізації

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

силового сценарію, то у країнах ЄС і НАТО він зробив ставку на енергетичні й інформаційні інструменти впливу, передусім, на радикальні та реакційні елементи суспільства з метою просування своїх інтересів.

Російська пропагандистська машина активно використовує глобальний інформаційний простір із метою створення розбрату серед європейських країн та впливу на їхні уряди задля зняття економічних санкцій за допомогою цілеспрямованої як масштабної, так і «точкової» активності російських і проросійських (місцевих, регіональних) ЗМІ, громадсько-політичних, бізнесових та експертних структур із просування основних меседжів путінської пропаганди в країнах ЄС – Австрії, Болгарії, Греції, Італії, Іспанії, Франції, ФРН тощо.

Так, в останнє десятиліття партії, що ставлять під сумнів успіхи європейської інтеграції, підкреслюють важливість збереження суверенітету та національної ідентичності, отримали значну електоральну підтримку в країнах Європи. У їхніх програмах, спрямованих на консервативних або розчарованих соціальною несправедливістю виборців, звинувачується в усіх існуючих проблемах європейський наднаціональний проєкт. Ніби саме через ЄС на континенті зупинилося економічне зростання, збільшилася кількість мігрантів і посилилася загроза терористичних актів.

Незважаючи на різні політичні погляди щодо внутрішньої політики, у крайніх правих та лівих європейських сил спільне бачення зовнішньої

політики (євроскептицизм), вони критикують тісні відносини країн ЄС із США. Російська Федерація розглядає розширення Європейського Союзу та НАТО як загрозу своїм національним інтересам і втручання у традиційні сфери впливу. Саме тому РФ погоджується надавати таким силам фінансову, ідеологічну підтримку та інформаційну в обмін на просування міфів і наративів, які відповідають її інтересам [16].

Отже, євроскептицизм європейських радикальних сил збігається з принципами антизахідної риторики РФ. А для крайніх правих і лівих партій у Європі він є одним із найвдаліших інструментів отримання електоральних балів. Упродовж останніх років усе менша кількість населення країн-членів підтримує діяльність Європейського Союзу, що дає можливість колишнім маргінальним політичним силам отримувати достатню кількість голосів для проходження в парламенти та регіональні органи влади своїх країн.

Російська Федерація зацікавлена в тому, аби перебрати на себе роль лідера «антизахідного світу». Нова холодна війна розгортається навколо улюбленої ідеї Кремля про те, що країни Заходу після 1991 року підірвали міжнародну стабільність і декілька разів порушували національний суверенітет інших країн. Російська влада переконує своїх громадян і симпатиків в інших країнах, що РФ стала одноосібною захисницею традиційних християнських цінностей у протистоянні з ліберальним Заходом. І «захисник християнської

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society, state

---

цивілізації» В. Путін розглядається як союзник багатьма лідерами крайніх правих сил [10].

Поява цих сил в урядах європейських країн може зруйнувати єдність зовнішньої політики ЄС щодо Російської Федерації, зокрема з питання санкцій за агресію проти України, що може негативно позначитися на роботі Нормандського формату щодо врегулювання конфлікту на сході України.

Розгортання Росією інформаційної агресії спонукало європейську спільноту до вироблення спільних механізмів протидії, переходу до цілісної, поліаспектної діяльності ЄС [10], реалізації узгоджених стратегічних комунікацій, зокрема в напрямі встановлення справжності та протидії дезінформації з метою публічного викриття гібридних загроз.

Висновки. Основними умовами реалізації національних інтересів у

сфері безпеки і оборони в умовах гібридної агресії проти України з боку РФ є застосування інформаційного протидіювання з використанням можливостей рефлексивного управління як теоретичної основи. Загальним завданням рефлексивного управління є формування суб'єктом управління такої структури інформованості об'єкта управління, при якій вектор дій об'єкта забезпечує максимальне значення цільової функції суб'єкта.

Перспективою подальшого розвитку в цьому напрямі є поглиблення теоретичного підґрунтя рефлексивного підходу шляхом його поєднання з механізмом цілепокладання в інформаційному протидіюванні, розроблення моделей вибору в умовах використання обох форм рефлексії та дослідження можливостей щодо рефлексивного управління й програмування, коли вибір суб'єкта здійснюється з урахуванням моделей, які враховують образ іншого суб'єкта.

Список використаних джерел

1. Проект Стратегії інформаційної безпеки України, затверджений на засіданні РНБОУ, від 15.10.2021 р. URL: https://mkip.gov.ua/content/gromadske-obgovorennya-proektu-ukazu-prezidenta-ukraini-pro-rishennya-radi-nacionalnoi-bezpeki-i-oboroni-ukraini-pro-strategiyu-informaciynoi-bezpeki.html?fbclid=IwAR0GIHzPjs3RUWGHkLSAndTtBU N-D2PixiEE8Y5_Q2p8knUUtteGzGJTOU (дата звернення: 09.11.2021).
2. Горбулін В. П., Биченок М. М. Проблеми захисту інформаційного простору України : монографія / Ін-т пробл. нац. безпеки. Київ : Інтертехнологія, 2009. 136 с.
3. Горбулін В. П., Литвиненко О. В. Національна безпека: український вимір. Київ : ПП «Інтертехнологія», 2008. 104 с.
4. Литвиненко О. В. Інформаційні впливи та операції. Теоретико-аналітичні нариси : монографія. Київ : НІСД, 2003. 240 с.
5. Литвиненко О. В. Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські компанії. Київ : ВКФ «Сатсанга», 2000. 225 с.
6. Петрик В. М., Кузьменко А. М., Остроухов В. В. та ін. Соціально-правові

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

основи інформаційної безпеки : навч. посіб. / за ред. В. В. Остроухова. Київ : Росава, 2007. 496 с.

7. Толубко В. Б. Інформаційна боротьба (концептуальні, теоретичні, технологічні аспекти) : монографія. Київ : НАОУ, 2003. 320 с.

8. Почепцов Г. Г. Как ведутся тайные войны: психологические операции в современном мире. Харьков : Консум, 2000. 320 с.

9. Рось А. О., Замаруєва І. В., Петров В. Л. Концептуальні засади моделювання інформаційної боротьби. *Наука и оборона*. 2000. № 2. С. 46–53.

10. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.

11. Шемаєв В. М. Актуальні проблеми інформаційного протистояння : навч. посіб. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2014. 136 с.

12. Лефевр В. А. Конфликтующие структуры. Издание третье. Москва : Институт психологии РАН, 2000. 136 с.

13. Таран Т. А., Шемаєв В. Н. Булевы модели рефлексивного управления и их применение для описания информационной борьбы в социально-экономических системах. *Автоматика и телемеханика*. 2004. № 11. С. 160–174.

14. Томас Т. Рефлексивное управление: теория и военные приложения. *Рефлексивные процессы и управление*. 2002. № 1. Т. 2. С. 71–89.

15. Лефевр В. А. Рефлексия. Москва : Когито-Центр, 2003. 496 с.

16. Бартош А. А. Гибридные войны как проявление глобальной критичности современного мира. *Геополитика и безопасность*. 2015. № 31. С. 71–78. URL: http://isc.mslu.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=366&Itemid=27 (дата звернення: 09.11.2021).

Аннотація. В статті розглядається проблема удосконалення підготовки і ведення Україною інформаційного протистояння на основі теорії рефлексивного управління як виду інформаційного управління в умовах гібридної війни зі сторони РФ проти України і країн ЄС. Обґрунтовані теоретичні основи рефлексивного управління, його еволюція і застосування в військовій сфері. Предложено углубление теоретической основы рефлексивного подхода в направлении его сочетания с механизмом целеполагания, разработки моделей выбора в условиях использования обеих форм рефлексии.

Ключевые слова: інформаційне протистояння, інформаційне управління, рефлексивне управління, інформаційне простір, стратегічні комунікації.

Abstract. The article deals with the problem of improving the preparation and conduct of information confrontation by Ukraine based on the theory of reflexive control as a type of information management in the conditions of a hybrid warfare waged by the Russian Federation against Ukraine and the EU countries. The theoretical foundations of reflexive control, its evolution and application in the military sphere are substantiated. It is suggested that the theoretical basis of the reflexive approach should be extended towards combining it with the mechanism of goal-setting, development of models of choice in the conditions of using both forms of reflection.

Key words: information confrontation, information management, reflexive control, information space, strategic communications.